

Makale Künyesi (Araştırma): Acar, B. B. (2020). Sabri Tata'nın Kurtbayır'ın Sırrı romanının halk bilimi unsurları açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 266-287.

SABRİ TATA'NIN KURTBAYIR'IN SIRRI ROMANININ HALK BİLİMİ UNSURLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Barış Berhem ACAR²

ÖZET

Halk biliminin konuları halkın, uzun zaman tecrübe ederek öğrendiği bilgileri gelenekselleştirerek nesilden nesile aktarmasıyla günümüze kadar gelebilmiş değerlerdir. Halk bilimi içerisine türküler, ağıtlar, atasözleri, deyimler, adak ya da sünnet gelenekleri gibi çoğu günümüze kadar aktarılmış ve toplum içinde hâlâ sürekliliğini devam ettirebilen bilgi çeşitleri girer.

Halk bilimi unsurlarının nesiller arasında aktarılmasını sağlayan kaynakların başında yazılı eserler gelir. Modern dönemde bu görevi üstlenen kaynaklardan biri de romandır. Özellikle yaşadıkları coğrafyanın geleneklerinden faydalanarak romanlarını kaleme alan yazarların eserleri, halk bilimi unsurlarının incelenmesi ve aktarılması açısından oldukça değerlidir. Bulgaristan Türk edebiyatı yazarlarından Sabri Tata da romanlarını halk bilimi unsurlarından faydalanarak yazar. Onun romanlarını halk bilimi unsurları açısından incelemek, Bulgaristan Türklerinin Türk kültürünü nasıl koruduğunu görmeyi sağlar.

Bu çalışmanın amacı, Sabri Tata'nın *Kurtbayır'ın Sırrı* romanında yer verilen halk bilimi unsurlarını tespit etmek, elde edilen veriler ışığında Bulgaristan Türklerinin, yaşam biçimini, inanışlarını ve Türk kültürüne sahip çıkmalarını tahlil etmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Romanda tespit edilen halk bilimi unsurları tasnif edilmiş, romandan alıntılanan örnekler bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda Sabri Tata'nın yaşadığı dönemi, Deliorman coğrafyasını ve halkın kültürünü, romanda başarılı bir biçimde işlediği ve pek çok halk bilimi unsurunu kullandığı tespit edilmiştir.

¹ Bu çalışma, 1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi (IBAD-2018)'nde sunulan "Sabri Tata'nın Kurtbayır'ın Sırrı Romanı Üzerine Bir İnceleme" başlıklı tebliğin genişletilmiş hâlidir.

² Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. Dr. barisberhemacar@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7294-7525>

Anahtar kelimeler: Bulgaristan Türkleri, Sabri Tata, kimlik, halk bilimi, halk edebiyatı.

THE EXAMINATION OF THE NOVEL KURTBAYIR'IN SIRRI BY SABRI TATA IN TERMS OF FOLKLORIC ELEMENTS

ABSTRACT

The subjects of folklore are values that have survived throughout generations thanks to the fact that societies have traditionalized their knowledge drawn from their experiences. Folklore includes knowledge types as folk songs, elegies, idioms, proverbs, religious offerings and circumcision traditions, etc., which are all transferred to modern days and maintain their continuity.

One of the most prominent sources that enables folkloric elements to be transferred throughout generations is written works. The one that undertakes this mission in modern ages is novel. The works of authors who write their novels through the traditions of the geography they live are significant in terms of examining and transferring folkloric elements. One of the authors of Bulgarian Turkish literature, Sabri Tata write their works using folkloric elements. Examining his works in terms of folkloric elements enables better observation of how Bulgarian Turks preserve Turkish culture.

The present study aims to determine folkloric elements included in *Kurtbayır'ın Sırrı* by Sabri Tata and examine the lifestyle and beliefs of Bulgarian Turks and their preservation of Turkish culture. The study uses scanning method from qualitative research methods. The folkloric elements determined in the novel are classified and examined in the context of examples cited from the novel. The study concludes that Sabri Tata discusses his period, the geography of Delorman and the culture of society successfully and uses plenty of folkloric elements.

Keywords: Bulgarian Turks, Sabri Tata, identity, folklore, folk literature.

GİRİŞ

Bulgaristan Türkleri, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra prenslik olarak tanınan Bulgaristan'ın sınırları içerisinde kalan Türklerdir. Daha öncesinde bölgeye hâkim olan Türkler, bu savaştan sonra azınlık durumuna düşmüştür. Buradaki Türklerin, Bulgarların 1912–1913 Balkan Savaşları sonunda Batı Trakya ve Rodoplar bölgesinde bulunan Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Dandere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlên, Paşmaklı ve Nevrekop isimli Türk yerleşim yerlerini topraklarına katmalarıyla sayıları artsa da, onlar, azınlık olma durumundan kurtulamamışlardır (Yılmaz, 2008, s. 5). Bu

dönemden itibaren “Bulgaristan Türkleri Sorunu” başlamış, Bulgarların baskıcı ve ayrımcı politikaları yüzünden göçler ve katliamlar yaşanmıştır. Ancak bölgede yaşayan Türkler kültürlerine sığınarak varlıklarını asimile olmadan günümüze kadar korumayı başarmışlardır. Özellikle sözlü edebiyatın hâkim olduğu dönemlerden itibaren kurulan ve baskılara rağmen kesintiler olsa da yaşatılmaya çalışılan Türk kültürü dernekleri, kültürün korunmasında etkin rol oynamıştır (Buttanrı, 2005, s. 28). Dernekler, eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesinde, kongrelerle güncel sorunların tartışılmasında hayati roller üstlenmiştir (Keskiöğlü, 1985, s. 99). Yayımladıkları gazete ve dergilerle edebiyatın gelişmesini sağlamışlardır. Bu muhitte yetişen yazarlar, Bulgaristan Türk edebiyatını ilerletmiştir (Memişoğlu, 1995, s. 171). Osmanlı ve sosyalist dönemde devlet desteğiyle faaliyet gösteren dernekler, 1989 sonrasında bütün zorluklara rağmen sivil teşebbüslerle faaliyetlerine devam ederek Türk kültürünün korunmasını sağlamıştır (Akgün, 2019, s. 9).

Zorla isim değiştirme, anadilde eğitime ve anavatana gidişe zorluk çıkarma, Türklüğünü yaşamak isteyenleri hapsedme gibi türlü zorlamalarla asimile edilmeye çalışılan Türkler, kültürlerini devam ettirmek ve seslerini duyurabilmek için edebiyatı bir araç olarak görmüş, kimliklerini edebiyat vasıtasıyla yaşatmaya çalışmışlardır.³ Tüm bu sıkıntıları bizzat yaşayan bir isim olan Sabri Tata (soyadı Tatov olarak değiştirilmiştir) da Türklerin kimliklerini koruması için eserler vermiş, yaşadıkları sıkıntıları kâğıda dökmüştür. Velut bir yazar olan Sabri Tata'nın *İlk Gözağrısı*, *Kurtbayır'ın Sırrı*, *Onurun İsyanı* ve *Geyik Avı* isimli kitaplarından oluşan “Pehlivanoğulları” serisi, onun bu yönünü açıkça gözler önüne serer. Bu roman serisinde Bulgaristan'da, Deliorman'da yaşayan bir ailenin üyelerinin başından geçenleri, kuşaklar arasındaki farklılıkları ve Bulgaristan'da yaşamının zorluklarını anlatır. Yazar, bu serinin özellikle *Kurtbayır'ın Sırrı* adını taşıyan ikinci kitabında, bir yandan yaşadıkları sıkıntıları anlatırken diğer yandan Türklerin kimliklerinin taşıyıcısı olan halk edebiyatı ve halk bilimi unsurlarını kullanmış, sade ve akıcı bir Türkçeyle romanı oluşturmuştur. Böylece hem Türk kimliğini koruyup gelecek nesillere aktarmayı hedeflemiş, hem de yaşadıkları acıları aktarma fırsatı bulmuştur. Bu çalışmada, romanlarına yaşadığı hayatı yansıtan Sabri Tata'nın biyografisine kısaca değinerek bahsi geçen romanda halk bilimi unsurlarına nasıl değindiğine odaklanılacaktır.

³ Bulgaristan'da, her dönemde farklı baskı mekanizmalarının devreye sokulmasıyla, Türklerin kültürlerini geliştirmeleri engellenmiştir. Detaylı bilgi için bk. Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

1. SABRİ TATA'NIN HAYATI

Sabri Tata, 20 Ekim 1925'te, Torlak köyünde (Bulgarca Tsar Kaloyan) doğmuştur. Üç ağabeyinin de aydın kişiler olması sayesinde kültürlü bir ailede yetişmiş ve küçük yaşlarda kitaplara ilgi duymaya başlamıştır. İlkokulu köyünde, ortaokulu, Razgrat Türk Rüstiyesi'nde tamamlayan Sabri Tata, rüstiye'yi pek iyi derece ile bitirmesine rağmen Türk olduğu için diploması geçerli sayılmaz ve Bulgar lisesine alınmaz. Bu zaman zarfında, tarlalarda, harman makinesiyle harman yerlerinde çalışan Sabri Tata, vakti geldiğinde askere gider. Romanya sınırına yakın bir yerde askerliğini yaparken birkaç arkadaşıyla birlikte Türkiye'ye kavuşmak ümidiyle Romanya'ya kaçar. Yakalanınca beş ay Köstence'de, altı ay da Bulgaristan'da İslimye/Sliven Cezaevi'nde hapis yatar. Cezasından sonra askerliğini tamamlar. Nüvvap'ta okuyan bir arkadaşının desteğiyle, özel öğrenci olarak sadece sınavlara katılarak Nüvvap'ı bitirmeyi ister. Ancak maddi imkânsızlıklardan ötürü, önce para biriktirmesi gerekir. Bunun için bir yandan Rusçuk'ta yapımına başlanan yüksek gerilim hattında çalışırken, bir yandan da sınavlara hazırlanır. İlk sınıfı iyi bir dereceyle geçtikten sonra okul müdürü onu örgün öğretime davet eder. Bu dönemde sınıf gazetesini çıkaran ve sınıftaki bazı olaylar üstüne karikatürler çizen yazar, dört senelik okulu iki yılda bitirmek için çalışmalarna hız verir. Fakat maddi sebeplerden ötürü üçüncü sınıfa yazılmak yerine Kaza Eğitim Şubesi'ne bir dilekçe vererek öğretmen olmayı ister. Şube şefi, onun başarılı geçen öğrencilik hayatını bildiğinden ona burs sağlar ve onu tekrar Nüvvap'a yollar. Bu sefer Nüvvap'ın öğrenci yemekhanesi, onun idaresine verilir. Nüvvap'ta üçüncü sınıftayken Sofya'dan gelen bir istek üzerine Türkçe kitap yayımlayan yayınevine görevli gider. Görevi çevrilen kitapların tashihini yapmaktır. Liseyi buradaki bir Bulgar lisesinde bitirir. İlerleyen yıllarda açık öğretimden Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü de tamamlar. 1954-60 yılları arasında Narodna Prosveta'da, 1962'de *Yeni Işık* gazetesi kültür şubesinde çalışır. Sonra tekrar Narodna Prosveta Yayınevi'ne döner. Bu yayınevinin Türkçe yayınları durdurulduktan sonra bir yıl kadar işsiz kalan yazar, yine *Yeni Işık* gazetesinde işe başlar. 1985'te emekli olur. Rejimle anlaşılamadığı için hep baskı altında bir hayat yaşayan Tata, 1989 yılındaki zorunlu göçte eşi ve büyük oğlunu Türkiye'ye yollar. Bir yıl sonra da küçük oğluyla birlikte Türkiye'ye gelir. İstanbul'a yerleşen yazar, edebî faaliyetlerine burada da devam ettikten sonra 2010 yılında vefat eder (Tata, 1993, s. 149-150).

Yazar, *İki Arada*, *Gün Doğarken*, *Köyün Haymanası*, *Süreyya* isimli romanlarıyla birlikte Pehlivanogulları serisi ve yirminin üzerinde hikâyesi ile birlikte yazdığı kitaplarda kendi yaşadıkları

ekseninde Bulgaristan Türklüğünün bir panoramasını çıkarır⁴. Burada incelenen romanı başta olmak üzere, Türk halk kültürünün yansımalarını romanlarında kullanarak, Bulgaristan Türklerinin millî değerlerini korumasını amaçlar.

2. SABRİ TATA'NIN KURTBAYIR'IN SIRRI ROMANINDAKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI

Kurtbayır'ın Sırrı, Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinin bir köyündeki Pehlivanoğulları süalesinin üzerinden Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları sıkıntıları, onların iç mücadelelerini, onlara yapılan baskıları ve bu baskılarla gündeme gelen göç meselesini anlatır. Sabri Tata'nın 1972 yılında yazdığı ancak Bulgaristan'da yayımlama imkânı bulamadığı romanını 2001 yılında Türkiye'de tarihsiz olarak bastırır (Kayraklı, 2019, s. 22).

Roman, 1923-1945 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarına Hafız Nafiz ve çocukları Mustafa, Fikret, Rıza, Hasan ve Tahir'in yaşadıkları üzerinden odaklanır. Türklerin haklarının iyice kısıtlandığı bu dönemde bile kahramanların kendi aralarında Türk geleneklerini yaşattıklarını açık bir şekilde göstermesi bakımından dikkate değer olan romanda geçen halk bilimi unsurları şu şekilde sıralanabilir:

2.1. Anonim Halk Edebiyatı

Anonim halk edebiyatı, halka mal olmuş, yazarı bilinmeyen eserlerden oluşur. M. Öcal Oğuz'a göre "Anonim halk edebiyatı, sözlü gelenek ortamında yaratılan veya zaman içinde ilk söyleyicisinden bağımsızlaşarak kuşaktan kuşağa aktarılırken yeniden üretilerek yaratılan halk edebiyatı ürünleri için kullanılan bir terimdir." Anonim halk edebiyatına dahil olan eserler ise "İslamlık öncesinden yazıya aktarılan ilk örneklerinden günümüzde yaşamaya devam edenleriyle birlikte Türk edebiyatı ve halkbilimi disiplini içinde tarihsel sürekliliğe sahip olan önemli bir bölümü oluşturmaktadır." (Oğuz vd. 2010, s. 130).

Hamdi Güleç de anonim halk edebiyatının zaman içinde anonim hâle gelerek topluma mal olmasına değinir: "Anonim halk edebiyatı, halkın ortaklaşa olarak meydana getirdiği bir edebiyattır. Bu bölüme giren eserlerin kimin tarafından meydana getirildiği belli değildir. İlk meydana çıkışında bir kişinin ürünü ise de zamanla kişilik izleri ortadan kalkar, tam anonim bir duruma gelir. Bu edebiyat ürünleri

⁴ Detaylı bilgi için bk. Nimetullah Hafız, *Sabri Tata Hayatı ve Eserleri*, Bal-Tam Yayınları, Prizren 2010.

sözlü olup nesilden nesile geçerek sürer. Zaman içinde dil ve zevk bakımından değişikliklere de uğrar.” (Güleç, 2002, s. 19).

Anonim halk edebiyatına dâhil edilebilecek türler, manzum ve mensur olanlar, halk hikâyeleri ve kalıplaşmış ifadeler şeklinde gruplandırılabilir. Manzum olan türlerde; türkü, mani, ağıt sayılabilirken mensur olanlara masal, efsane vb. dâhil edilebilir. Kalıplaşmış ifadeler ise atasözü, deyim, dua, beddua, lakaplar ve argo konuşmalardan oluşur. Sabri Tata'nın romanında yer alan anonim halk edebiyatı türlerini şöyle sıralamak mümkündür:

2.1.1. Manzum Türler

2.1.1.1. Türküler

Pertev Naili Boratav, türküyü “Bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için en çok kullanılan ad türküdür” şeklinde tanımlamıştır. (Boratav, 1999, s. 150). Türkülere verilen isimler bölgesel farklılıklar gösterirler. Şarkı, ninni, ağıt, hava, deyiş, deme adlarıyla da kullanılan türküler, hem ferdi duyguları, hem de halkın ortak duygularını yansıtır. Toplumun ortak acılarını, sevinçlerini, yöreden yöreye taşıyan türkülerde, milletin hayat anlayışı, belli bir çevrenin ve bu çevreye bağlı olayların izleri sergilenmektedir.

Türküler, gurbette yaşayanların dillerine ve anavatanlarına bağlılıklarını pekiştiren, ortak bir hafıza oluşturmaları bakımından aralarındaki bağı kuvvetlendiren bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle Bulgaristan'da yaşayan Türkleri anlatan Sabri Tata'nın romanında türkülerin özel bir yeri ve anlamı vardır. Bulgaristan'da anavatanından uzakta yaşayan halkın birbirleriyle bağlarını güçlendiren, sıra özlemini ifade eden bir tür olur. Bunun bir örneğini romanın başkarakterlerinden Tahir'in babasına söylediği türküde görürüz: “Tahir babasının karşısına geçti ve ayaklarını toplayarak ‘Çelik gibi kollar, tunçtan ayaklar, Türk hiç yılar mı, Türk yılmaz, Türk yılmaz, Cihan yıkılsa, Türk korkmaz’ şarkısını söylemeye başladı.” (Tata, Tarihsiz, s. 61). Görüldüğü gibi bu türkü (şarkı), ortak bir değer olan Türklüğü yüceltirken inancı ve sabrı pekiştirir.

Romanda, manzume olarak geçen türküler de vardır. Buna örnek olarak romanın geçtiği köydeki okulun yılsonu müsamesesinde öksüz ya da yetim çocuklara okutulan metin gösterilebilir:

“‘Yetim çocuk’ manzumesi, her sene ya anası ya da babası ölmüş bir öğrenciye veriliyor ve bunu ezberleyen de eğer anası öldüyse

‘Anacığım öldü, bense kaldım zavallı bir yetim

Bu ölümü görmedense ölüp gitmekti niyetim...'

diye söylüyordu.

Eğer bu manzume, babası ölen bir öğrenciye verildiyse o zaman 'ana' sözü 'baba' sözüyle değiştiriliyor ve manzume

'Babacığım öldü, bense kaldım zavallı bir yetim

Bu ölümü görmedense ölüp gitmekti niyetim...'

şeklini alıyordu. Kadınlar söylenen manzumeyi, söyleyenin yetimliği ile bağlayarak dinlerken hıçkırma hıçkırma ağlıyorlardı." (s. 96)

Bu örnekte anonim halk edebiyatı türlerinin hem duruma göre değişebileceğini hem de halkın bu türden nasıl etkilendiği belirtilmiştir. Anonim halk edebiyatı ürünlerinin ihtiyaca göre değişmesini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkülerin Bulgaristan Türklerinin anavatana olan özlemini göstermek ve ortak bir hafıza yaratmak için kullanılmasına iyi bir örnek, Tahir'in ağabeyi Rıza'nın söylediği türküdür:

"Ağlaya ağlaya gözlerim yandı
kalbimin feryadı arşa dayandı
anne, evlatların artık uyandı
of anne İzmir nerde Edirne nerde!" (s. 123)

Anlatıcı, türkünün dizelerini iletikten sonra şöyle bir açıklama yapar: "Cepheden cepheye koşarken düşmana karşı söyledikleri marşı bu. İşte buraya da gelmiş, burada da sazla çalınıyordu." (s. 123) Daha sonra Rıza, bir diğer marşı, sazıyla çalarak türkü gibi söylemeye başlar:

"Dağ başını duman almış
Gümüş dere durmaz akar
Güneş ufuktan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar" (s. 123)

Bu sözlere dayanamayan amcası da ona katılır:

"Mehmet Pehlivan heyecana gelerek, talim eder gibi onunla beraber söylemeğe başladı:
Sesimizi yer gök dinlesin, dinlesin
Sert adımlardan her yer inlesin, inlesin." (s. 123)

Burada da türkü şeklinde söylenen marşın etkisinin yayılarak arttığı görülmektedir. Türkülerin bağlayıcılığını gösteren bu örnekler, romanda sürekli tekrarlanarak Bulgaristan Türklerinin millî hafızalarının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1.1.2. Ağıtlar

Ölen kişilerin ardından söylenen acıklı sözlere verilen isim olan ağıtlar, İslamiyet'ten önce başlamış, günümüze kadar değişik adlandırmalarla da olsa varlığını korumuştur. Ağıtlar, 7'li, 8'li veya 11'li hece vezniyle yazılırlar. Belli bir ezgiyle söylenen ağıtlar sayesinde ölen kişilerin kahramanlıkları ve iyi yönleri acıklı bir dille anlatılır. İslamiyet'ten önce ilk olarak cenaze töreni olan yuğ törenlerinde söylenen ağıtlarla ölümün verdiği acı hafifletilmeye çalışılır. Yakınları öldüğünde ağıt yakmayan kişiler toplum tarafından ayıplanır. Ağıt yakmada temel amaç ölünün adının yaşatılmasıdır. Ölüm dışında sel, deprem, savaş gibi felaketler de ağıt söylemeye neden olmuştur.

Ağıtlar da diğer halk edebiyatı unsurları gibi farklı isimlerle anılmıştır. "İslamiyetten önceki devirlerde 'sagu' deyiimi ile karşılanan ve hiç şüphesiz 'sıgtamak: ağlamak' fiilinden türemiş ağıta, bugün Azerbaycan'da 'ağı', Kerkük Türklerinde 'sazlamağ' ve Türkmençe'de 'ağı' yanında 'tavs', 'tavşa' adları verilmektedir." (Elçin, 1993, s. 291).

Kurtbayır'ın Sırrı romanında da ağıtlar hem ölüleri anmak hem de deprem gibi doğal bir afetin yıkımını anlatmak için yakılır. Ayrıca romanda geçen ağıtlar, anavatana özlemin ve ortak hafızanın göstergeleri olarak kullanılırlar. 1938 yılına denk gelen dönemde depremde yıkılan Erzincan'a ve Atatürk'e yakılan ağıtlar, ortak hafızaya gönderme yaparlar:

"Erzincan duman oldu
Halimiz yaman oldu
Ne canlar kurban oldu." (s. 180)

Anlatıcı, bu dizelerden sonra okuyucunun hissini de ifade eder: "[Bu] şiirleri okurken insanın yüreği parça parça oluyordu. Her mısra Erzincan depremini canlandıran birer iniltiydi adeta. Atatürk'e adanan ağıtlarda da sanki bütün bir ulusun kederi dile getirilmişti.

'Ah Atam, vah Atam, öldün biricik Atam,
Yaralı bağırma yaralar katam..." (s. 180)

Bulgaristan Türklerinin kendilerini Türkiye'den ayrı görmediğini gösteren bu ağıtlar, ortak acıların yansımalarıdır.

2.1.1.3. Bilmeceler

Bilmeceler de tarih boyunca "tabuzgu", "tabuzguk", "tabzuk", "muamma", "lugaz" gibi adlarla anılmıştır. Bilmeceleri Şükrü Elçin şu şekilde tanımlar: "Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı

hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.” (Elçin, 1993, s. 607).

Kurtbayır'ın Sırrı romanında bir tane bilmece vardır: “‘Çarşıdan alınmaz, çevreye konulmaz, ondan tatlı bir şey olmaz, nedir o?’ ‘Uyku’ diye mırıldandı.” (s. 16) Bu örnek dışında romanda başka bir bilmece tespit edilememiştir. Modern edebiyat eserlerinde çok az kullanılan bir tür olması bu durumu açıklayabilir.

2.1.2. Kalıplaşmış İfadeler

2.1.2.1. Atasözleri

Atasözleri, halkın binlerce yıldır benimsediği, yol gösterici olarak kabul ettiği özlü sözlerdir. Atasözleri diğer anonim halk edebiyatı ürünleri gibi kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşmış özlü sözlerdir. Doğan Aksan atasözlerini tanımlarken atasözlerinin kaynaklarını vurgular: “İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır. Çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve kafiye ile söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik bu sözler çeşitli dillerde benzer özellikler göstermektedir.” (Aksan, 2003, s. 38).

Ali Püsküllüoğlu ise atasözlerini şöyle tanımlar: “Ataların, uzun denemelere, gözlemlere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren, kalıplaşmış bir biçimi olan, kamuca benimsenmiş, kısa, özlü sözlerdir.” (Püsküllüoğlu, 1996, s. 20). Süreyya Beyzadeoğlu'na göre ise atasözleri, “eskiden sav, mesel (çokluğu emsal), darb-ı mesel (çokluğu durub-ı emsal), tabir diye adlandırılan konuşma dilinde ve manzum, mensur yazı dilinde yaşayan hikmet dolu, nasihat dolu eğitici, öğretici özelliklere sahip veciz sözlerdir.” (Beyzadeoğlu, 2003, s. 1).

Atasözleri geniş zamanlıdır ve bir hüküm bildiren atasözlerine Türk kültüründe çok önem verilir. Zengin bir atasözü külliyyatı olduğu, bu külliyyatın kayıt altına alınmasına çok önem verildiği söylenebilir. Hatta yabancı araştırmacıların da Türk atasözlerinin derlenmesine ilgi gösterdikleri bir gerçektir (Durmuş, 2020, s. 18). Ulusal varlıklar olarak görülen atasözleri, yüzyıllarca süren deneyimlerle oluşmuş gösterici ifadeler olarak görülürler. “Bizim gelenekle yerleşmiş bir atalar sözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Geniş halk yığınlarının yüzyıllar

boyunca girdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözleriyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir.” (Aksoy, 1965, s. 15).

Sabri Tata, *Kurtbayır'ın Sırrı* romanında millî varlıklar içerisinde çok önemli yere sahip olan atasözlerine sıklıkla başvurmuştur. Romanda geçen ve kültürel ortaklığı iyi bir şekilde yansıtan atasözlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- “Mart Nisan işlemezse altın saban bile para etmez.” (s. 16)
- “Kaçanın anası ağlamaz. Tutulan döğer harmanı.” (s. 19)
- “İnsanın kamburunu mezar düzeltir, ağacın balta.” (s. 34)
- “Yürük at yemini arttırır.” (s. 51)
- “Bir adama çırağından pay biçilir.” (s. 51)
- “Tuna'dan gelen bulutlarda merhamet olmaz.” (s. 51)
- “Dinsizin hakkından imansız gelir.” (s. 67)
- “İki akıl birden üstündür.” (s. 76)
- “Göz görmeden gönül katlanır.” (s. 117)
- “Bir insanın namusluluğu zenginlediği zaman belli olur.” (s. 130)
- “Atlar tepişir, eşeklerin canı yanar.” (s. 146)
- “Ne doğarsan aşına o çıkar kaşığına” (s. 211)
- “İki çıplak bir hamamda yakışır.” (s. 216)
- “İnsanın cismi ölür, ruhu kalır.” (s. 272)
- “Her kurbağa kendi gölüne yakışır.” (s. 299)

Romanda sıklıkla örneklerini gördüğümüz atasözleri, Bulgaristan Türklerinin duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan önemli bir araçtır. Atasözlerinin sık kullanılması, bölgedeki Türklerin Bulgarlarla olan etkileşimlerinde de görülür. Hatta iki millet arasındaki etkileşim sonucunda romanda da geçen “Kaçanın anası ağlamaz” gibi bazı atasözlerinin Bulgarcaya çevrildiğini ve Bulgarlar tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür (Acaroğlu, 1999, s. 283).

2.1.2.1. Deyimler

“Deyim bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” olarak tanımlanabilir. (Aksoy, 1993, s. 52). Doğan Aksan, deyimlerin tanımını şu şekilde yapar: “Deyimler -bir başka ulusla olan kültür ilişkileri sonunda, ondan çevrilme alınma değilse- bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, kıscacası maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan dilbilim açısından olduğu

kadar, yazın ve halkbilim açısından önemli sözlerdir.” (Aksan, 1987, s. 89).

Deyimler, söylemek istenileni daha etkili, daha kolay anlaşılabilir hâle getirir. Uzun anlatılarla ifade edilebilecek söylemleri, birkaç kelime ile ortaya koyma imkânı verdiği için sıklıkla tercih edilir.

Sabri Tata da anlatımını güçlü kılmak için romanlarında deyimlere oldukça sık yer vermiştir. Deyimleri kullanırken karakterlerin özelliklerini de ön planda tutan Tata, romanın kurgusunu ilerletecek deyimleri kullanmıştır. Romanda geçen deyimler şu şekildedir:

“Onun koltuk değneğinin ucundaki enserle bir mısır kabuğunu nasıl çekmeğe çalıştığını görünce içi cız etti.” (s.7)

“Ama onun da canına okumuşlar.” (s.7)

“Bu herifler, Allah yarattı demiyor, gözüne kestirdiklerine çekiyorlar kurşunu.” (s.7)

“Şimdi elâlem onu öyle gördükçe acıyor, bize de sanki kem gözle bakıyor gibi geliyor bana...” (s. 11)

“Hem korkudan, hem Marinağa'dan duyduklarından içi içine sığmıyordu.” (s. 12)

“Çanlarına ot takamışlar.” (s. 13)

“Bana tuzuyla biberiyle anlattı adam.” (s. 13)

“Baş kaldıracak olanların defterini dürüverecekler.” (s. 13)

“Sonra kulak kabartıp dinledi.” (s. 16)

“Ama kelleyi koltuğa aldım artık.” (s. 23)

“Görmüyor musun? Daha döner dönmez yakasına yapışmışlar.” (s. 24)

“Bir de, sağ olsa bile, orada ev bark sahibi olduysa, çoluk çocuğa karıştıysa...” (s. 25)

“Hafız, Rusçuk'lu dostu Ziya'dan aldığı mektubu okuyunca, küplere bindi.” (s. 25)

“Şimdi Mustafa burada olsa, hiç üçünü beşini hesapmetmeyecek, onu eşek sudan gelinceye kadar döğecek.” (s. 25)

“Hamile karısına göz kulak olmasını rica etmişti.” (s. 27)

“Fakat tez aklını başına toplayıp ilgisini arttırdı.” (s. 32)

“Malcı kendi suyunda yüzüyordu.” (s. 34)

“Ama ırgatlar da ‘Pehlivanağa’ dediler mi, üstüne toz kondurmuyorlardı.” (s. 51)

“Yüreği cız etti.” (s. 58)

“Herif anasının nikahını istiyordu.” (s. 66)

“Şimdiye kadar Marinağa onun bir sözünü iki etmemişi.” (s. 66)

“İşte şu zıkkımı içtiğini duysunlar bizim hocalar benden bile yüz çevirirler.” (s. 85)

“Mehmet Pehlivan da ona ayak uydurarak yollandı.” (s. 107)

“Yalnız şu nişan meselesi belimi büyüyor.” (s. 137)

“Henüz Rıza'nın acısını dağılayımyan Sülbiye yengenin iki gözü iki çeşme oluverdi.” (s. 157)

“Şimdi Gökçen gibi onun karnı da keman çalıyordu.” (s. 186)

- “Ağzını yoklamak istiyordu.” (s. 226)
“Dış kapı tarafından geleni görünce eli ayağı kesiliverdi.” (s. 257)
“Kızın ağzını aramıştı.” (s. 262)
“Düşündüm taşındım senin vardığın karara vardım.” (s. 281)
“Candar Peni’yi çağırmiş ve evine göz kulak olmasını tembihlemişti.” (s. 320)
“Kara İbrahim onun karısıyla evlendikten sonra o altınları eline geçirmiş ve tüyü de düzmüş.” (s. 326)

Örneklerdeki “içi cız etmek, canına okumak, göz kulak olmak” vb. deyimler, günümüzde de Türkiye Türkçesinde aynı şekilde kullanılırken “kendi suyunda yüzmek, karnı keman çalmak” gibi bazı deyimler, anavatandaki formundan farklı bir şekilde gelişmiştir. Ancak bu değişiklikler, bölgesel farklar olarak görülecek seviyededir.

2.1.2.3. Alkışlar (Dualar) ve Kargışlar (Beddualar)

“Alkış (dua) ve kargışlar (beddua) konuşmayı renklendiren kısa kalıp sözlerdir. Bunlar konuşmayı süsleyen, duyguları belirten, anlatımı güçlendiren dil öğeleridir. Bazıları imge, düşünce ve çağırışım zenginliğiyle yüküldürler. Alkış, kişinin iyiliğini; kargış, kişinin kötülüğünü isteyen söz kalıplarıdır.” (Artun, 2001, s. 121).

Şükrü Elçin de duaları “hayatımızın anlamı, bizi Yaratan’a yaklaştran, zor günlerimizde ellerimizi açıp yardım dilediğimiz, mutlu, güzel günlerimizde şükürler ettiğimiz bir hitap, bir sesleniş” olarak yorumlar. Ona göre “Yaratılış gereği onun gücünü, her şeyin sahibi olduğunu biliriz ve konuşmalarımızda her an onun adını telaffuz ederek manevi atmosfere bürünmek isteriz. Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddî refah ve manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı’ya yaptığı bir hitap bir sesleniştir.” (Elçin, 1993, s. 662).

Halkın duygu ve düşüncelerinin yoğun bir biçimde anlatıldığı Türk sözlü kültür geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan dualar (alkışlar) ve beddualar (kargışlar), konuşmanın vurgusunu arttırıp duyguları belirterek anlatımı güçlendirir.

“Kullanıldıkları tikel ve belirli durum ya da bağlamların ötesinde, daha geniş bir çerçevede değerlendirildiklerinde, bu kalıp sözlerin, halkın kimin, neyin iyi ya da kötü olduğuna dair oluşturduğu değer yargılarını da içerdiği anlaşılır. Bu anlamda alkış ve kargışlar, atasözleri ve deyimler gibi sözlü edebiyatın en kısa türlerinden olmakla beraber, bir yandan bireysel duygu ve düşünceleri iletmeye yarayan, öte yandan da halkın uzun süreçler sonucu oluşturduğu değer yargılarının yeniden üretilmelerini sağlayan ‘kapsül’ ifadelerdir.” (Terzioğlu, 2007, s. 34).

Sabri Tata da romanında hem dualara hem de bedduaya yer vermiştir. Romanda geçen dualar şu şekildedir:

“Allah gani gani rahmet eylesin!” (s.18)

“Haydi gözün aydın bilazer! Analı babalı büyüsün! (s.27)

“Maşallah, boğazlı, iştahla emiyor.” (s.31)

“Evlatsızlıktan yüreği taş gibi katılmış, onun da yüzünü güldür yarabbi!” (s.46)

“Maşallah nazar değmesin, bir evlat ne kadar değiştirmiş onu.” (s.54)

“Maşallah, burnu, dudakları hepten bubacık... Kırk bir buçuk maşallah, sağ olsun! Tü, tü, tü, nazar diyemesin.” (s.66)

“Yarabbi şükür, kurtulduk.” (s.298)

Romanda geçen beddua, “Keşki taş doğdeyimi ile karşılırsaymışım seni doğuracağıma” (s. 307) şeklindedir.

2.1.2.4. Yeminler

Yemin, bilindiği üzere iletişime geçilen kişiyi sözüne inandırmak için kutsal güçleri şahit gösterme girişimidir. Halk arasında farklı isimlerle de anılan yeminler romanda şu şekilde geçer:

“Vallahi billahi, Allah canımı alsın, yalan yaparsam işte buradan kıpırdamayayım, ben bu vergiyi ödedim. Eğer ödemediysem çocuklarımın hayrını görmeyeyim.” (s. 90)

2.1.2.5. Lakaplar

“Lakap, kişiye her hangi bir özelliği dolayısıyla kendi grup kültürü bağlamında sonradan verilen isimdir.” (Boyraz, 1998, s. 112). Lakaplar, daha çok bir benzetme yoluyla verilen adlandırmalardır. Lakaplar, insana verilen adlardan ve yer adlarından farklıdır. İçinde yaşanan kültürel çevrenin ortaya koyduğu yakıştırmalardır. Lakaplar oluşurken içinde bulunduğu çevrenin, geleneklerin, dini değerlerin izlerini taşır.

Sabri Tata'nın romanında neredeyse her karakterin lakabı vardır. Kimi aile ismiyle, kimi hareketlerinden doğan yakıştırmalarla, kimi de dış görünüşüyle aldığı lakaplarla anılır. Lakapların bu kadar fazla olması, Deliorman bölgesinde Türk kültürünün canlılığını koruduğunu gösterir. Lakaplardan bazıları şu şekilde cümle içerisinde geçmektedir:

“Onu fark etmeyen **Malcı**'nın, omzumda yün çantasıyla geçip gittiğini görünce arkasından bağırır:

-Ne bu acelelik be **Malcı**?” (s. 31)

“Kara İbram, ‘**Tasma**'nın **Koca Hüseyin**'i **Parayabasan**'ın yanına ilk gönderdiği zaman’ diye düşünüyordu.” (s. 34)

“Ne de olsa kendisi bir ırgat, kadın ise çorbacıydı.” (s. 59)

- “Kapı hafifçe tıklatılıp açıldı. **Deli Kadri**'nin büyük çocuğu **Serbes Ali** girdi.” (s. 90)
“Ne yapacak, güvey **Pehlivanağa Hafız**'ın oğlu.” (s. 280)
“**Candar Peni** çıkıp gitti, Hafız da kurtuldu.” (s. 294)

2.2. Ağız Kullanımı

Romanda dil-anlatım özellikleri olarak ön plana çıkan unsur ağız kullanımındır. Ağız, “[s]adece kelimeleri söyleyiş (telaffuz) farklılıkları sebebiyle bir ana dil içinde oluşan/görülen küçük dil birlikleridir. Başka bir deyişle, aynı dili konuşan/kullanan bir ülkenin değişik bölgelerinde, çokluk bölgenin özellikleri, örf ve âdetlerinin yönlendirmesiyle konuşma dilinde görülen söyleyiş farklılıkları, özel bir telaffuz biçimidir.” (Karataş, 2001, s. 18).

Bulgaristan'daki Deliorman Türklerinin anlatıldığı *Kurtbayır*'ın *Sırrı* romanında da bölgeye ait ifade şekillerine rastlamak mümkündür.

- “Ne zoru var? Hangarya bir şeymi?” (s. 12)
“Vahide Salih'le görüşecek, ona kenardaki evi teklif edecek. Artık yeterlip büyüdüğünü, delikanlı olduğunu, başkaları gibi onun da artık bir kız peyleyip o baba ocağında kendi başına bir yuva kurmasını düşünmek başkasının değil de anasının bir analık borcu olduğunu gözleri yaşararak söyleyecekti.” (s. 15)
“Bir kadından ötürü babamla hırdı zırdıları olmuştı biraz.” (s. 24)
“Peşinen sana nasıl vadedeyim, kız? dedi. Biz kız bekliyoruz. Ko olsun da o zaman bakarız...” (s. 27)
“Haydi gözün aydın bilazer! Analı babalı büyüsün! (s. 27)
“Kambur o ba İbrahim aga! Nereye koyduysam bir türlü yerleşmedi.” (s. 34)
“Nasil ısındıramıyacaktı? Anasını sevmiyen evlat olur mu? Doğru... Ama ben de bubası olsaydım... Bir kardaşı olaydı, oan sevinirken belik bana da ısınırdı.” (s. 35)
“Anam nerede ma tiize?” (s. 36)
“Sana bakarlar bizi görürler be dudum.” (s. 41)
“Vahide kocasının bu sözlerini duyunca, demek bizim adam çocuk ümüzlenmiş, diye düşündü.” (s. 53)
“Annen nasıl öldü be Tahir? Yap onun taspirini!” (s. 60)
“İşte şimdi kızkardeşi Açe ile birlikte buradaydılar.” (s. 60)
“Onu everirken, Sulu Tudor'dan politsa [poliçe] karşılığı para almıştı.” (s. 95)
“Böyle daha birkaç yıl giderse, fayızı ana parayı geçecekti.” (s. 95)
“Söylendiğine göre Rukiye, gücüğünün [sevgilisinin] öldüğünü duyduğu zaman kendini öldürmüş.” (s. 101)
“O zaman bizim podofitser [astsabay], köydeşim olarak senin eşyalarını bana yollattırdı.” (s. 116)

“Üşüyeceksin zeer, dedi. Dün mavi gömleğinin kurumasını bile beklemedin, giyiverdin.” (s. 125)

“Sade beni değil, Danço, öbür Türk çocuklarını da uğrattılar.” (s. 142)

“Burada bir trudovaktan [amele] başka bir şey olmayacaktı. Orda ise subay olacak. Varsın bizim köyden de bir subay yetişsin. Şöyle büyükçe bir puturetini yollasa da onu şuraya duvara assak.” (s. 159)

“Zehra dayanamadı, bağırdı:

Abkat [avukat] uydurması değil o, Hafız!” (s. 204)

“Arada uğrayıversen e be amca!” (s. 207)

“Tahir tatile geldi mi, kendisi ona rastlayacak diye Salih ağabeyinin eşini bile aykırılamıyordu.” (s. 212)

“Onları müzevirleyen [ispiyonlayan] işte şu Mürsel'di.” (s. 218)

“Köyde bizim doftura mı götüreceğiz?” (s. 268)

“Eline kaç kumanist düştüyse, hepsinin kemiklerini kırmışmış.” (s. 297)

Romanda bu kadar sık ağız özelliğine rastlanması Sabri Tata'nın bölgenin ağız özelliklerine ne kadar hakim olduğunu gösterir.

2.3. Çocuksuzluk Motifi

Sabri Tata'nın *Kurtbayır'ın Sırrı* romanında karşımıza çıkan bir diğer unsur da çocuksuzluktur. Halk edebiyatı türlerinde, bir kahramanın olağanüstü doğumuna temel oluşturan çocuksuzluk motifi, bir ulu kişinin duasıyla çözülen bir sorundur. Ancak bu romanda karşımıza çıkan çocuksuzluk motifi, farklı yollarla çözüdür. Bu yollardan biri, çocuğu olmayan ebeveynin kardeşlerinin çocuklarından birisini alması, diğeri ise muska ile desteklenen ve çocuğu olmayan kadının, eşinden başka biriyle birlikte olarak çocuk sahibi olmasıdır.

Çocuksuzluk sorununa ilk çözüm yolu, çocuğu olmayan ebeveynin, kardeşlerinden birinin yeni doğan erkek evladını evlatlık almasıdır. Buna örnek olarak kitabın başkarakterlerinden Hafız'ın doğacak beşinci çocuğunu ablası Zehra'nın istemesi gösterebilir. Zehra, çocuğu olmayan, kocası zengin bir kadındır. Miraslarını bırakacakları bir “ahretlik” istemektedir. Arayış içerisindeyken kardeşi Hafız'ın eşi beşinci çocuklarına hamiledir. Daha önce dört erkek evladı olan Hafız'dan bu çocuğu eğer erkek olursa kendisine vermesini ister. Bunu da Hafız, çocuklarını dövmenin doğal olduğunu söylediği bir sırada açıkça ifade eder:

“Dört tane olduktan sonra döv demek kolay, Hafız! Sende dövmeğe de var, sevmeğe de. Ya biz n'apalım?! Kocam yarın sokağa atsa, tutunacak bir dalım yok. Gene erkek olursa, bunu bari verin bana! Vereceksiniz değil mi? Bakıyorum yengeme de, bugünde yarında doğuracak. Kundağ bezlerini ben alacağım. Vereceksiniz, değil mi?” (s. 27)

Ablasının bu teklifi karşısında Hafız iki arada kalır. “Bir taraftan canlı, dipdiri evladı başka ellere vermeğe kıyamıyor, diğer taraftan kızkardeşinin hatırını da kıramıyordu. Eninde sonunda kızkardeşiydi, yabancı bir kimse değildi ya...” (s. 27)

Kesin bir cevap vermemek için hemen evden çıkan Hafız'ın yine bir erkek evladı olur. Bir yandan oğlunu ablasına vererek, mirasa tek başına sahip olmasını, böylece rahat bir yaşam sürmesini ister, bir yandan da canından bir parça olan evladından vazgeçmek istemez. Sonunda da evladını vermemeyi kararlaştırır.

Bu geleneksel çözüm yolunun yanında romanda evlatsızlığı çözmek için bir başka yol daha gösterilmiştir. İlk evliliğinden bir oğlu olan Vahide ile Kara İbrahim'in bir türlü çocukları olmaz. Kara İbrahim, çocuğunun olmasını çok ister, ilk karısından olmadığı gibi, Vahide'den de çocuğunun olmamasına çok üzülür. Vahide'nin ilk eşinden olma çocuğu Salih'in yanlarına gelmemesinden bahsederken Kara İbrahim, çocuklarının olmamasını Vahide'nin gerçekten istememesine bağlar:

“-Bugün Salih gelmedi mi?

Vahide biricik ırkıldı. Kocasının Salih'i sorması tekin değildi.

Lafı yine uzatacak ve mutlaka çocuk meselesiyle bitirecek.

-Gelmedi, dedi ve arkasını bekledi.

-Zorla güzellik olmaz demişler. Biz de galiba ısındıramıyacağız ona kendimizi.

-Nasil ısındıramıyacakmışız? Anasını sevmiyen evlat olur mu?

-Doğru... Ama ben de bubası olsaydım... Bir kardaşı olaydı, ona sevinirken belik bana da ısındırdı...

Artık kaçınıcı defadır işitiyordu Vahide bu sözleri. Çoktandır söyleyemediğini isyanla karışık mırıldandı:

-Ben mi istemiyorum kardaşı olmasını?!

-Lafta istiyorsun ama, ne bileyim?

Bu evlatsızlık derdi Kara İbrahim'in o kadar iliğine kemiğine işlemiştir ki, şimdiye kadar yarım ağızla söylediği isteğini şimdi şüphe tülüne bürüyerek boş çuvaldan silker gibi bütün kabalığıyla karısının suratına indiriverdi.” (s. 35)

Kocasının bu kadar açık bir şekilde suçu kendisine atması Vahide'yi kahredir ve çözüm bulmaya çalışır. Bu noktada devreye teyzesiyle annesi girer ve ona malum çözümü gösterirler:

“Ah budadaca kızım, dedi. Neden hep kendini suçluyorsun, kız?

Senden önce bak ya kaç karı değiştirdi, hiçbirinden kızını olmadı. Kaç senedir evli olduğunu halde senin de olmuyor. Biliyor musun bu ne gösteriyor?

Vahide teyzesinin gülmesine bir anlam veremiyerek omuz kıstı:

-Ne bileyim?

-Kabahatın onda olduğunu, kız! Onda kısırlık var...

Vahide'nin benzi sarardıkça sarardı, acı acı biriki yutkunarak:

-Kabahatlı ben değilim, sen şöylesin böylesin deyebilir miyim ona?

-Diyemezsin ama, ona göre bir çare ararsın, be evladım! İnsan sebebini bildi mi, ne gibi çare arayacağımı da bilir.” (s. 37-38)

Teyzesi, Vahide'nin kulağına çözümlü söyler, ancak anlatıcı, Vahide'nin yüzünün renkten renge girmesinin dışında detay vermez. Daha sonraki konuşmalarından bir muskayla birlikte Vahide'nin ağzından laf çıkmayacak biriyle birlikte olmasını, ondan olacak çocuğu da Kara İbrahim'dan olmuş gibi göstermesini istediğini öğreniriz. Vahide tam da teyzesinin söylediğini yapar ve yanlarında çalışan Emrullah'la birlikte olarak evlatsızlık sorununu çözer. Ancak bu birliktelikten kız doğunca Kara İbrahim, erkek evlat sahibi de olmak ister. Bunun üzerine Vahide, aynı yola yeniden başvurur ve bu sefer bir erkek çocuk doğar. Olağandışı bir yolla çözülen çocuksuzluk sorunu, halk edebiyatından farklı bir şekilde sonuçlanmıştır.

Görüldüğü üzere halk edebiyatında görülen çocuksuzluk motifine burada da farklı şekilde rastlarız.

2.4. Adak Geleneği

Adak, geleneksel hayatta sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur. İstenilen bir şeyin olması hâlinde kurban kesme, şeker dağıtma vs. gibi bir eylemde bulunacağına söz verilmesi meselesi olan adak adamaya, *Kurtbayır'ın Sırrı* romanında da rastlanır. Kara İbrahim, çocuğu olunca kurban keseceğini söylemiş, çocuğu olunca da bu adağını yerine getirmeye niyetlenmiştir. Bunun için bir koç almış ve geleneklere göre kesilip dağıtılmasını istemiştir. Bu bölümde adak geleneği ile ilgili ilk olarak kurban için alınan hayvanda pazarlık yapılmadığını öğreniriz:

“Akşamleyin çobanların, sığirtmacıların hayvanları meradan getirdikleri sırada Kara İbrahim eve güzel bir koçla döndü. Yanında Malcıda vardı.

-Pahalı aldın, dedi Malcı. Pazarlık yapaydın çok daha ucuza alacaktın. Herif ne istediye hemen veriverdin.

-Kurbanlık o ba Malcı! Kurban olacak hayvan için pazarlık yapılmaz. İstenilen fiyat verilir.” (s. 55)

Kurbanlığı eve getiren Kara İbrahim, hayvanı eşine teslim eder. Burada adak geleneğiyle ilgili ikinci nokta belirir. Evin hanımları kurbanlık koçu süslerler: “Koçu Vahide de beğendi, anası da. Onlar gidip biraz kına kardılar ve bir çile de gelin teli bulup geldiler. Ana koçun boynuzlarına tel takıyor, Vahide ise sırtının bazı yerlerini kınalıyordu.” (s. 55) Kurbanın süslenmesi Anadolu'da yaygın olarak görülen bir durumdur.

Kurban süslenikten sonra Kara İbrahim ile Malcı kurbanı kesmek için alırlar. Kurban kesiminin nasıl yapıldığı detaylı olarak anlatılır:

“Kara İbrahim ile Malcı sabahı beklemediler, Arif hocayı çağırıp daha o akşam bahçenin dış avlu boyunda bir yerine yarım metre derinliğinde bir kuyu kazıp koçu yanaştırdılar. Arif hoca, ‘Allahü ekber’ diye tekbir getirecek, Malcı da koçu kesecekti. Ondan sonra paylaşmasını kadınlar yapacaktı. Geleneğe göre yapılan bu ayınle kurban kesilirken Güllü hoca ile ana kız da sundurmadan onları seyrediyorlardı.” (s. 55)

Kara İbrahim, her şeyin adak geleneğine uygun olmasını ister. Bu yüzden hayvanın etinin nasıl paylaşılması gerektiğini hocaya sorar:

“Adak kurbanlarında taksimat nasıl olur, hoca efendi? diye sordu.

-Bir kere bütün et konu komşuya dağıtılır. Kaç haneye taksim edeceksin, o artık senin için. İster beş kişiye ver, ister beş yüz kişiye.” (s. 55-56)

Bu şekilde, adak geleneğinin hayvanın alınmasından dağıtılmasına kadar olan süreci anlatmış olur.

2.5. Sünnet Geleneği

Sünnet törenleri, baştan sona belli bir dizi ritüelle gerçekleştirilir. Erkek çocuğunun, çocukluktan erkeklığe geçişini simgeleyen bu olay, aileler ve toplum tarafından çok önemsenir. Bu yüzden sünnet törenleri çeşitli etkinliklerle gelenekselleşmiştir.

Kurtbayır'ın Sırrı romanında da bir toplu sünnet töreni sahnesi vardır. Sünnetlik çocuklar şöyle tasvir edilir: “İşte elli çocuk uzun bir sırada dizili. Boydan boya başlarının üzerine kırmızı bir duvak örtülü. Analar, babalar ve diğer hısım akrabalar, sahan ve tepsiler, çıkı çıkı şeker ve ufaklık paralar ellerinde, sıranın önünde baştan başa dolaştılar ve çocukların açık avuçlarına veya tuttıkları sahan ve tepsilere şekerdir paradır koydular.” (s. 79)

Bu eğlenceden sonra sünnetlik çocuklar, sünnet olacakları çadırın önünde sıraya girerler. “Karanlık basmış, davullar ve zurnalar ahırda yeni bir ahenkle çalmaya başlamıştı. Ahırın önündeki misafir odasında babalar, sünnet olacak evlatlarını dunsuz, kucaklarına almışlar, sıra bekliyorlardı. [...] Ahır kapısında ise, sünnet olacakların feslerini kapmaya hazır olan delikanlılar bekliyordu” (s. 80). Fes takılması da sünnet geleneğinin bir parçasıdır. Fes, sünnet olacak çocuk çadıra girerken başından alınır ve çocuğun annesine oğlunun sünnet olduğu müjdelendir. Yani “fes, oğlunun artık sünnet olduğunu gösteren bir alametti.” (s. 81)

Fes başından alınıp çocuk çadıra girince sünnet olma ritüeli başlar. Anlatıcı bunu Tahir'in sünnet olması üzerinden anlatır:

“Rıza'nın bilazeri de ahıra verildikten sonra sıra Tahir'e geldi. Ahır önünde babasının kucağına atılmağa çalışırken biri başından fesini kaptı. O gözleriyle fesini kapandı ararken, aralanan ahır kapısından uzanan iki el onu da ahıra çekti. Kollarından sımsıkı tutup, ayaklarını bacakları arasında kıskaç gibi sıkın bu adam ona:

-Bak, bak, dedi, tavandan bir fare bakıyor.

Tahir başını kaldırıp gözleriyle tavanda fareyi arıyorken dudaklarına tatlı bir şeyin sürüldüğünü hissetti. Ağzına bir parmak bal çalmışlardı. Tavanda gösterileni, dudaklarına sürüleni düşünüp anlaştırmağa çalışırken fikirleri çatallanmış, onu nasıl sünnet ettiklerini anlayamamıştı. Ancak döşeğine götürülüp yatırıldığı zaman sünnet olduğunu anladı.”

Tahir'den sonra diğer çocuklar da aynı şekilde sünnet edilerek tören tamamlanır. Toplu sünnet törenleri durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının sünnet edilerek, eğlence düzenlenmesini sağladığı için sosyal bir rol de oynar. Bulgaristan Türkleri arasında yaygın bir gelenek olan bu törenler, toplumsal ilişkileri geliştirdikleri için de önemlidir.

SONUÇ

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucunda önce prenslik olan, daha sonra bağımsız bir devlet olarak tanınan Bulgaristan'da sayıca fazla olan Türkler, zorunlu göçler ve katliamlarla azalmış ve zamanla azınlık durumuna düşmüştür. Azınlık olarak yıllarca Bulgar zulmüne maruz kalan Türkler, edebiyata sığınmış, kültürel değerlerini ve kimliklerini edebî metinlerde yaşatmışlardır. Bu yüzden edebiyat, edebî zevkten ziyade Türk halkının bir arada yaşama ve asimile olmama çabasının ürünü olmuştur. Bu duruma iyi bir örnek olarak, Bulgaristan Türklerinden olan yazar Sabri Tata gösterilebilir. O, romanlarında Türk kimliğini yansıtmaya ve yüzyıllar içerisinde oluşmuş Türk halk edebiyatı unsurlarını eserlerinde kullanmaya özen göstererek asimilasyona direnmiştir.

Sabri Tata'nın romanları, toplumsal konulara temas eden ve karşılaşılan problemleri Türk geleneklerine göre çözen bir düzene sahiptir. Özellikle “Pehlivanogulları” üst başlığıyla yayımlanan ve Bulgaristan'daki Deliorman'da yaşayan bir ailenin üyelerinin başından geçenleri anlattığı dörtlemesinin ikinci kitabı olan *Kurtbayır'ın Sırrı*'nda yazar, Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarını halk bilimi unsurlarından faydalanarak anlatır. Böylece hem bölgede yaşayan Türklerin sorunlarına değinmiş olur hem de Türk halk kültürünün ne kadar sağlam köklere sahip olduğunu gösterir.

Romanda yazarın sıklıkla kullandığı halk bilimi unsurları, türküler, ağıtlar, atasözleri, deyimler, dualar, yeminler, lakaplar, ağız kullanımı, çocuksuzluk motifi, adak ve sünnet geleneği olarak belirlenmiştir. Halk bilimi unsurlarının sayıca çok olması, toplumsal hayatın romana ne derece yansıtıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere günlük hayatın içindeki bu değerlerin oldukça doğal kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu sayede okuyucu tarafından yadırganmaz. Yazar, bu unsurları üslubuna kolaylıkla dahil etmeyi başarmıştır. Ustaca kullandığı halk bilimi unsurları, romana ayrı bir canlılık ve zenginlik katmıştır.

Romanda kullanılan halk bilimi unsurları anlatıma canlılık katmanın yanında özellikle çocuksuzluk motifi, adak ve sünnet gelenekleri, olay örgüsünün gelişimine doğrudan etki etmiştir. Çocuksuzluğun bir sorun olarak görülüp çözüm aranması romanın seyrini etkilemiştir. Aynı şekilde adak ve sünnet gelenekleri de, olay örgüsü içerisinde önemli yer tutar.

Halk bilimi unsurları özellikle ortak hafızanın oluşmasında, günlük dilde kullanılan deyimlerin, atasözlerinin, ağız özelliklerinin eserlere yansımalarıyla birlikte dini geleneklerin, giyim, müzik gibi millî değerlerin işlenmesi oluşturulmaya çalışılan kimliğin sacayakları olurlar. Sabri Tata'nın romanı üzerinden bir örneğini oluşturduğumuz gibi Bulgaristan Türk edebiyatını halk bilimi unsurları üzerinden okumaya çalışmak, oluşturulmaya çalışılan kimliği daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Türk kimliğinin temelini oluşturan halk edebiyatı unsurlarını sıklıkla kullanarak bu kültüre hâkimiyetini gösteren yazarlar, bir yandan da bu kültürün eserlerinde yaşamasını sağlayarak kültürel sürekliliği oluştururlar. Bu bakımdan Türkiye dışındaki Türk edebiyatının gelenekler ışığında okunması, ortaklıkların kökenleri görmek açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. T. (1999). *Bulgaristan Türkleri üzerine araştırmalar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akgün, A. (2019). Deliorman'daki Türk dili ve kültürü faaliyetlerinde sivil teşebbüslerin rolü (Nurten Remzi örneği). *VI. Beynəlxalq Türk dünyası araştırmaları simpoziumu bildiriler kitabı*. Cilt I, 13-15 İyun 2019/Bakı, Azərbaycan.
- Aksan, D. (1987). *Türkçenin gücü*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1965.). *Atasözleri ve deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I-II*. 7. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Artun, E. (2001). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Beyzadeoğlu, S. (2003). *Şinasi Durub-ı Emsal-i Osmaniye*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Boratav, P. N. (1999). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boyraz, Ş. (1998). Lakaplar konusunda bazı dikkatler ve bir yöre örneği. *Türklük bilimi araştırmaları*, 7, 107-138.
- Buttanrı, M. (2005). Bulgaristan Türk edebiyatı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 27-45.
- Durmuş, O. (2020). *Türkçenin basılı ilk atasözü kitabı G. B. Donado'nun derlediği Türk atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güleç, H. (2002). *Türk halk edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Hafız, N. (2010). *Sabri Tata hayatı ve eserleri*. Prizren: Bal-Tam Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları Yayınevi.
- Kayraklı, F. (2019). Bulgaristan Türklerinin romanları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Keskiöglü, O. (1985). *Bulgaristan'da Türkler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Memişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan'da Türk kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Oğuz, Ö., Ekici M., Aça M. vd. (2010). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1996). *Edebiyat sözlüğü*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Tamer, H. (2008). Sabri Tata'nın eserlerinde Bulgaristan Türklüğü. Yayımlanmamış lisans tezi. Trakya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne.
- Tata S. (1993). *Türk komünistlerinin Bulgaristan macerası*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Tata, S. (Tarihsiz). *Kurtbayır'ın sırrı*. İstanbul: Ünal Yayınları.
- Terzioğlu, Ö. (2007). Alkış ve kargışların sözlü kültürdeki yerleşik kodların aktarımını ve yeniden üretimini kolaylaştıran biçimsel özellikleri. *Milli folklor*, 75, 34-37.
- Yılmaz, R. (2008). Jivkov döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye göç olayı (Türk basınına göre). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.